

A PAGE FROM THE HISTORY OF THE ROMANIAN FROM THE SOUTH OF THE DANUBE. THE MEMOIRS OF THE AROMANIAN GEORGE P. GHEORGHIU

Claudiu Cotan

Assoc. Prof., PhD, "Ovidius" University of Constanța

Abstract: The history of the Romanian population from the south of the Danube remains one of the most impressive a struggle for keeping their cultural identity, their language and religious traditions. The 19th century marked in the history of vlach population a period of national awakening. Under ottoman rule the aromanians requested to use their own language in schools and churches. Their request has been denied by the ecumenic Patriarchate, and also by the bulgarians, serbs, greeks, which refused to offer political recognition to the aromanians. With great difficulties, in the second part of the 19th century, started the establishment of the first schools in the south of the Danube. In large communities, with a majority of vlach population, the romanian language was heard in churches. The romanian state has been heavily involved in the supported the vlachs and romanian priests, giving monetary help to aromanian teachers. The pressure due to the desintegration of the Ottoman Empire, and formation of new balkan states, forced some aromanians to move into Romania to begin a new life.

Keywords: Ottoman Empire, aromanian, language, school, church, tradition, minority

Secolul al XIX-lea a fost în istoria romanității sud-dunărene o perioadă de permanente frământări etnice, culturale, politice și religioase. Ajunsă la conștiința propriei identități, populația aromână, a creat, acasă și în diaspora, cu ajutorul tânărului stat modern român de la nordul Dunării, instituțiile care să îi permită la începutul veacului al XX-lea să i se recunoască dreptul de *Ullah millet* (*vlahiko millet*) de către sultanul Abdul Hamid al II-lea (1876-1909).

În spațiul Imperiului austriac, la începutul veacului al XIX-lea, diaspora aromânilor și-a găsit mediul favorabil propriei afirmări unei activități prodigioase. Împăratului Francisc I (1768-1835), a oferit românilor și vlahilor sud-dunăreni posibilitatea de a-și fonda școli proprii. În anul 1815, a luat ființă la Pesta o *Societate a doamnelor române*, cu scopul sprijinirii înființării unor instituții școlare. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în urma a numeroase contacte și vizite în satele românești din Balcani, intelectualitatea românească a creionat un proiect cultural-educational de amploare pentru salvarea romanității sud-dunărene. În anul 1858, după o călătorie în Balcani, Dimitrie Bolintineanu a întemeiat la București ziarul *Dâmbovița*, la care colaborează și poetul Gr. H. Grandea, originar din Meșcovă. În 1859, D. Cazacovici a publicat un apel către aromânii din Principate, chemându-i să se organizeze spre a se întoarce în sudul Dunării ca să întemeieze școli și biserici românești. Ideea înființării unor școli în limba română pentru românii din Balcani o observăm la pașoptiștii Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu, Ion Ghica și Ion Ionescu de la Brad care, sesizând prezența masivă a românilor în sudul Dunării, s-au gândit la aspectul educativ și religios¹.

Pentru salvarea romanității sud-dunărene s-au început primele demersuri în timpul domnitorului Al. Ioan Cuza. Dimitrie Bolintineanu a fost lui Fuad-Pașa, ministru de externe al

¹Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, Editura Universității din București, București, 2004, pp. 12-13.

Înaltei Porți, un memoriu în favoarea aromânilor. Autoritățile politice românești au înaintat o adresă Imperiului otoman în 1860-1861, în care cereau îmbunătățirea situației minorității românești din sudul Dunării². Curând după aceste demersuri, s-au înființat și câteva instituții cu un rol foarte important în formarea de dascăli pentru școlile românești la sud de Dunăre. În anul 1860 a luat ființă la București Comitetul Macedo-Român, cu misiunea de a pregăti terenul emancipării aromânilor³. În 1879, la București s-a înființat și *Societatea de Cultură Macedo-Română*. Mihail Kogălniceanu, prim-ministrul României, a hotărât crearea unui fond din bugetul statului pentru ajutorarea bisericilor și școlilor românești din Balcani. Și ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu, propunea trimiterea de fonduri pentru deschiderea de școli românești în Balcani. În anii următori bugetul acestei acțiuni culturale a crescut permanent⁴.

În anul 1862, cu sprijinul financiar al Comitetului Macedo-Român nou înființat la București, s-a publicat o *Gramatică aromânească*, redactată de către viitorul academician I. C. Massimu, absolvent al Seminarului Teologic de la Buzău. Arhimandritului Averchie de la Iviron, vlah de origine din Avdela, s-a pus în slujba luptei pentru drepturile vlahilor balcanici, prin conducerea Institutului Macedo-Român pentru pregătirea dascălilor viitoarelor școli balcanice, care a funcționat în perioada 1865-1870, pe lângă mănăstirea Sfinții Apostoli din București. În 1864, la Târnova a fost deschisă prima școlă românească din sudul Dunării, condusă de Dimitrie Athanasescu, pregătit la Liceul Matei Basarab din București⁵.

După Congresul de la Berlin din anul 1878, învățământul românesc în Imperiul Otoman s-a putut dezvolta într-un cadru mult mai favorabil. Pentru conducerea acestor școli, între anii 1878-1902, a funcționat la Bitola *Inspectoratul General al Școlilor Române din Balcani*, condus de învățătorul Apostol Mărgărit, instituție înlocuită din 1902 de *Administrația Școlilor și Bisericilor Române din Turcia*. Lupta de emancipare a românilor din Balcani a atins maxima sa dimensiune la începutul secolului al XX-lea⁶.

Încă din anul 1862, I. C. Massimu solicita efectuarea unor demersuri în vederea restaurării Arhiepiscopiei autocefale de la Justiniana Prima (Ohrida) pentru ca vlahii să aibe proprii lor preoți. Către finele secolului, Patriarhia ecumenică s-a implicat în lupta anti-românească din Balcani prin exercitarea unor presiuni asupra clerului. Deși mulți preoți sufereau persecuțiile grecilor și ale bulgarilor, numărul bisericilor aromâne a fost în continuă creștere. În mai 1891, aromânii din comunele Avdela, Samarina, Kerbene, Numphaion, Prilep, Krușevo, Gopeș, Maloviște, Magarevo și Trnovo au adresat Porții petiții cerând crearea unui episcopat al vlahilor. Mai mult decât atât, în anul 1896, delegați ai comunităților aromânești au semnat un protocol prin care alegeau drept mitropolit al aromânilor din Turcia pe Antim al Ohridei. Patriarhia ecumenică s-a împotrivit⁷.

Deși nu au reușit înființarea propriei Biserici, la începutul veacului XX s-au arătat și roadele eforturilor de emancipare cultural-religioasă a aromânilor. Iradeaua sultanului din 9/22 mai 1905, recunoștea minorității românești sud-dunărene statutul de *millet* cu drepturi garantate de statul otoman. Rapida prăbușire a Imperiului otoman și constituirea statelor naționale independente, conflagrațiile mondiale și regionale ale secolului al XX-lea au dispersat și dezrădăcinat populația vlahă, făcându-o astăzi să fie mult mai redusă numeric.

² Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, Edit. Enciclopedică, București, 1994, pp. 34-35.

³ Gheorghe Zbucă, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică*, Edit. Biblioteca Bucureștilor, București, 1999, p. 50.

⁴ Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, pp. 12-13.

⁵ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, pp. 36-39.

⁶ Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, pp. 13-15. Mihai Săsăujan, „Aspecte ale vieții culturale și bisericești la aromânii din sudul Dunării în secolul al XIX-lea”, în *Revista Teologică*, nr. 4, 1995, pp. 64-80.

⁷ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, pp. 36-39.

Tesiunile politice produse de demersurile aromânilor pentru a-și înființa un episcopat și pentru a folosi în cult limba română au cunoscut un moment tragic în noaptea Învierii Domnului din 1914, când bande de grecomani și antarți au atacat cartierul românesc din Korița, fiind maltratați și uciși mai mulți aromâni printre care și preotul Haralambie Balamace⁸.

În timpul războiului au avut de suferit de pe urma acțiunilor militare din Balcani și meglenoromâni la fel ca și ceilalți români din sudul Dunării. Meglenoromâni din localitatea Huma au fost evacuați în satele sârbești din jurul orașului Aleksinac, unde au rămas până la sfârșitul războiului, iar cei din localitățile Lumnița, Cupa, Oșani, Lugunța, Berislav și Nânta au fost evacuați, parte în teritoriul bulgăresc, unde au suferit de pe urma ostilității bulgarilor, parte în jurul Salonicului și în insulele grecești. Bandele de greci au trecut și la prădarea și incendierea caselor meglenoromânilor, reghiziționarea vitelor și alimentelor fără despăgubire. De pe urma acțiunilor teroriste au avut de suferit și bisericile, unele fiind chiar distruse, iar cărțile bisericesti și cele didactice au fost arse⁹.

Acțiunile abuzive ce au afectat viața aromânilor au continuat și după război, când meglenoromâni musulmani din Nânta au fost transferați în Turcia la Edirne, Kirklareli și Babaeski. După tratatul de la Lausanne, statul grec a trecut la aplicarea reformei agrare. Din această cauză o parte a românilor care și-au pierdut pământurile prin reforma agrară a statului grec au fost colonizați în Cadrilater¹⁰. Macedoromâni au jucat un rol extrem de important în istoria Dobrogei, cu imense contribuții la viața socio-economică din România. Această minoritate etnică aduce și astăzi o anumită frumusețe societății românești.

Statutul de minoritate etnică a aromânilor și dreptul la autonomie culturală au fost uitate după cel de-al doilea război mondial de guvernele comuniste din țările balcanice intrate în sfera de influență a Uniunii Sovietice. Guvernul comunist de la București s-a grăbit să-și declare dezinteresul față de „chestiunea românească”. Chiar și românii din Balcani au ajuns la rândul lor la sciziune pe baza diferențelor culturale și a modului în care își vedeau propriul viitor.

O pagină din istoria românilor din sudul Dunării ne este oferită de memoriile unui fost primar al orașului Ovidiu, George P. Gheorghiu, care își doarme somnul de veci în cimitirul orașului pe care l-a condus. George P. Gheorghiu a murit în luna iunie a anului 1945, la puțin timp după ce își scrisese memoriile pe care le-a lăsat copiilor săi. Unul dintre fiii acestuia, Petre Gheorghiu a ajuns primar al orașului Ovidiu în anii comunismului și tatăl său, Petre Gheorghiu fusese primar al localității Canara – Ovidiu.

Memoriile aromânului George P. Gheorghiu

„După spusele tatălui meu Petru Gheorghiu și a unchiului meu Lazăr, fratele mai mare al tatălui meu, familia noastră este după cum urmează:

Străbunul meu, adică bunicul tatălui meu se numea Hristu Gravu, originar din comuna Selța din Epir, iar soția lui, Domnica, era din Blați, aromâni grămoșteni. Numele de Grămoșteni se trage de la Munții Gramoștea și la ale căror poale se află comuna Gramoștea. Având patru copii primul Gheorghe (Iorgache), care a fost bunicul meu, al doilea Nicola, al treilea Dimitrie și al patrulea Athanase. Primii doi, adică Iorgache și Nicola, în anul revoluției grecești din anul 1821 s-au înrolat ca voluntari la greci ca să lupte contra Semilunei, adică Imperiul turcesc, pentru credință și patrie și pentru a elibera Epirul de sub jugul turcesc... Cum acest ideal însă nu s-a realizat decât în parte, eliberându-se numai vechea Eladă, iar Epirul rămânând mai

⁸ Adrian Nicolae Petcu, „Viața religioasă a românilor din Balcani”, în *Autocefalie și comuniune*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, p. 521.

⁹ Virgil Coman, „Considerații privind meglenoromâni în timpul Primului Război Mondial și în perioada imediat următoare”, în *Analele Dobrogei*, anul IX, 2006-2008, Constanța, p. 203.

¹⁰ Virgil Coman, „Considerații privind meglenoromâni în timpul Primului Război Mondial și în perioada imediat următoare”, p. 208.

departe tot sub jugul turcesc, a trebuit să se refugieze în Macedonia, cu cei patru feciori și s-a stabilit în comuna Târnova, la 8 kilometri de orașul Bitolia, capitala Vilaetului Monastir. Bitolia pe turcește se numea Monastir, pentru a scăpa de urgia satrapului tiran Ali Pașa Tepeleni din Ianina, capitala Epirului, care a trecut prin foc și sabie majoritatea satelor creștinești din Epir, sub pretext că au luptat contra Semilunei.

Atunci foarte mulți creștini aromâni și albanezi s-au refugiat în Macedonia, unde era pe atunci ca vailiu (guvernator) Iusuf Pașa, supranumit Gheaur Pașa pentru bunele sentimente ce le nutrea pentru supușii creștini. Se zicea că ar fi fost din părinți creștini, de origină albaneză, care trecuseră nu de mult la islamism. Așa se explică de ce mulți creștini din Epir au trecut în Macedonia unde erau mai puțin prigoniți.

Aici când au venit străbunul meu cu familia, Iorgache și Nicola, care au fost ca voluntari, purtau încă pe cap distinctivul port cu capela de voluntari grecești, pe când ceilalți doi frați, Dimitrie și Athanase purtau fes, portul locului. Pentru acest motiv au fost porecliți de către târnoveni Iordache și Nicola „Grecu”, pe când ceilalți frați și-au păstrat numele de familie de „Gravu”. Azi în Târnova este familia lui Nicola (Colciu) Gravu....

Tatăl meu Petru și frații lui Lazăr, Vanghelie și Tache și-au păstrat numele de Grecu, până la plecarea lor din Macedonia. Se numeau frații Iorgache Grecu când au fost trecuți în pașaport cu numele de Petru Gheorghiu, fără numele de familie sau cel puțin porecla, căci la turci așa se obișnuia pe atunci, nu se ținea seama de numele de familie, ci numai de numele tatălui. De aceea s-au înscris aci când au venit și au fost stabiliți și împrumotați cu numele de pe pașaport de Petru Gheorghiu deși puteau foarte bine să-și adauge frumosul nume de familie „Gravu” sau cel puțin porecla de „Grecu”. Ca oameni mai simpli și neprevăzători n-au dat importanță acestui fapt, care pentru noi, urmașii lor, ar fi fost un lucru plăcut....

Bunicul meu Iorgache s-a căsătorit în Târnova cu Zaha, născută Mocian sau Moțan, româncă din comuna vecină Megarova. Se zice că ar fi fost ardelean după numele de familie sau porecla Moțan, cum erau porecliți de către megaroveni și târnoveni. Chiar eu când eram copil, cam de 8-10 ani mă duceam cu bunica mea Zaha de mână la tatăl ei, Ion Moțan și l-am... că purta sarică albă și cojoc (pieptar) și cu plete la cap, port care nu se asemăna cu portul grămoștenilor și fârșeroților din Megarova și Târnova. Aceste două sate erau sate mari care pe harta când eram la școala greacă erau trecute ca orașe, pe care le despărțea un râu, ce izvora din lacul de pe platoul Muntelui Peristera (porumbița), de la 1500-2000 metri înălțime, care se numea Valea Mare. Aceste două sate se compuneau de români, numai în Târnova, chiar mahalaua noastră avea vreo 15-20 familii de albanezi mahomedani, cu care ne împăcam foarte bine, fiind vecini cu ei. Acești albanezi mahomedani vorbeau limba noastră română și își trimiteau copiii la școala română. O preferau în locul celei grecești pentru că cunoșteau limba română. Megarova avea 600 de case, iar Târnova 560 de case, însă cum acolo se ducea o viață patriarhală, fiecare casă avea mai multe suflete. Megarova începea de la poalele Muntelui Peristera, iar Târnova se întindea la vale pe râul Valea Mare, spre Bitolia înspre răsărit, până la câmpia satului Dihova, care se afla între Bitolia și Târnova. În satul Dihova compusă majoritatea din slavi se afla o mare fabrică de țesături, care se folosea (mănată) de căderea apelor râului Duvregic, care izvora tot din Peristera, dar mai mare ca Valea Mare a noastră. Acest râu curgea prin mijlocul orașului Bitolia, așa cum curge Dâmbovița la București. Toți lucrătorii fabricii erau români din satele noastre, fiind la numai trei kilometri de Târnova și avea peste 100 de lucrători. Tot aci se aflau și drăștele și bățanile (piua). Primele erau pentru baterea velințelor, tiflițelor și flocațelor. Deștreala era un fel de groapă (bazin) rotund cu un diametru de 3-4 metri și tot atât de adâncă, căptușită la pereți cu scânduri de stejar. Acolo se aruncă velințele și se bat prin căderea apei care vine printr-un apeduct ce cădea de la o înălțime mare și se bat numai cu această cădere de apă, unde se produce un zgomet asurzitor ca un cazan care fierbe, cu spuma făcută de căderea apei. Asta se făcea numai în anumit timp din lunile mai și iunie, când apele sunt potrivite, nici reci, nici calde, iar bățanile (piua) erau pentru șaiac (dimie).

Satele de mai sus pomenite, Megarova și Târnova se ocupau cu creșterea oilor. Majoritatea erau negustori și meseriași, ca argintari, arămari (căldărari), cofetari, cizmari, croitori. Mai cu seamă croitoria de abale o preferau, adică haine groase de lână. Femeile lucrau lâna și făceau șaiac (dimie) și tot felul de țesături groase.... Toate astea le lucrau bărbații în prăvăliile lor din Bitolia, care se aflau toate pe o stradă principală din centrul orașului, ce se întindea de-a lungul râului Dragor, care curge prin mijlocul orașului Bitolia. Strada se numește Vlah-Ciarși sau Piața valahă (românească). Acestea furnizau Macedoniei, chiar și Albaniei îmbrăcăminte cu portul specific fiecărui popor. Trebuie să se știe că acolo și în timpul verii oamenii poartă tot haine de lână. De aceea ai noștri făceau afaceri bune cu industria lor casnică și mai cu seamă că pe apa râului Valea Mare care curgea prin satele de mai sus, Megarova și Târnova, se aflau mai multe fabrici de țesături cu lucrători și lucrătoare din satele de mai sus. Erau și patru fabrici de găitane, din care două erau ale bunicului meu Ionache Delinuși, una la Megarova și alta în Târnova. Bunicul meu, Delinuși era furnizorul armatei turcești care întrebuița gaitane multe la uniforme, dar mai cu seamă pentru albanezi și fârșiroți, cu portul lor specific ce era încărcat cu găitane.

Aici industria casnică era mult dezvoltată. Femeile primeau lână de la furnizorii armatei și dădeau șiac, dimie bătută la piuă, și li se plătea mâna de lucru. Și mulți negustori dădeau lână pentru ciorapi, știut fiind că acolo turcoaițele nu se ocupau, căci nu erau îndemânate la lucrul lânii, așa că toată Turcia mai cu seamă orașele, purtau pe atunci ciorapi de lână lucrați de românele noastre. Negustorii de ciorapi făceau mari afaceri, cum era bunăoară Ionachi Dalla din Megarova, mare negustor de ciorapi, cu centrala la Constantinopol, un mare magazin, care se numea Ciorapci Han, care furniza Stambulului și Anatoliei. L-am vizitat și eu pe acest Ciorapci Han, care era mai totdeauna aglomerat.... Ionachi Dalla era tatăl cunoscutului comerciant Sterie Dalla din Constanța.

Tatăl meu s-a căsătorit la începutul anului 1847, în Târnova, cu Anastasia (Șiana) fiica lui Ianache și Agoricea Delimuși, aromâni grămosteni din Târnova, iar eu m-am născut la finele anului, în decembrie 1874, în Târnova.

În anul 1864 s-a deschis prima școală românească, ca școală particulară, fiindcă autoritățile școlare grecești se opuneau și puneau tot felul de piedici pe lângă guvernul turc, de la care grecii aveau mari privilegii. A trebuit să se recurgă la acest truc, adică școala să fie particulară. Astfel, prima școală română s-a deschis în casele bunicului meu Ianachi Delimuși din Târnova și prima elevă a fost mama mea Șiana, împreună cu alți copii tot din familia Delimuși, căci erau patru frați Ianache, Gheorghe, Nicola (Cușiu) și Halciu, care aveau numeroși copii și au populat școala cu prima clasă din capul locului.

Primul învățător a fost Dimitrie Athanasescu Hagi, fiul lui Athanase Hagi din Târnova, iar Cușu, fratele bunicului meu Ianache Delimuși, era căsătorit cu Fancea, sora lui Dimitrie Athanasescu învățătorul. Fancea este mama unchiului meu Tache Delimuși, văr bun cu mama mea. A lucrat la Bazarcic, iar astăzi în București este funcționar la Ministerul Lucrărilor Publice. De aceea familia Delimuși, fiind rudă prin alianță cu tânărul dascăl român Dimitrie a procedat la deschiderea școlii românești din Târnova, ca să-l încurajeze pe Dimitrie, care sosise din București, unde învățase carte, fiind îndemnat de marele învățat, profesorul Urechea.

Mai târziu, după ce s-a obținut iradeaua (decretul imperial) pentru recunoașterea deschiderii școlii românești din Târnova, se recunoștea și nația română, la fel ca celelalte nații: greci, bulgari și sârbi. De acum au intrat și români în rândul celorlalte națiuni mai sus pomenite (ca minoritari).

Mai pe urmă, după recunoașterea românilor și școlii românești oficial, învățătorul Dimitrie Hagi a construit un nou local de școală, chiar în curtea și pe locul caselor părinților săi, în centrul satului Târnova, unde am învățat și eu școala. În primele două clase ne preda, sau mai bine zis, ne explica și în dialectul nostru (aromânesc). Chiar eu când m-am dus la școală

știam de la mama mea Tatăl nostru în dialect și care sună astfel:

*Tatăl a nostru care ești în Țer, sfințească numa-Ta,
fie împărăția-Ta, facasă vrearea - Ta, precum în Țer ași-si pre loc,
Pâinea a noastră ațea de tuti dilele*

dă-ne-o nou astăzi și nă iartă a nouă stepsurile a noastre, precu și noi li ertăm stipsiâilor a noștri și nu ne dușe tu pirasma, și nea scapă de atel arău. Amin!

Învățătorul Dimitrie Hagiu trebuie considerat ca un adevărat apostol al neamului său românesc din care făcea parte, fiind primul dascăl al școlii românești în Macedonia. A fost un tânăr cu multă vlagă și răbdare, care a putut suporta toate prigonirile din partea dușmanilor neamului, care au fost chiar din frații noștri, rătăciții și renegații grecomani. A fost huiduit și batjocorit, el însă pe toate le-a suportat cu răbdarea unui martir. Rătăciții s-au convins, trezindu-se și veniți la simțul realității, că tânărul învățător român nu urmărea și nu voia decât binele lor și al neamului său românesc. Astfel, mai târziu școala a progresat, înființându-se și școală de fete, după sistemul școlilor grecești, care erau bine organizate. Școlile de fete erau aparte și nu la un loc (băieți și cu fetele), așa cum era la început școala română și care la început nu era îngăduit.

Așa că, după câțiva ani, școala s-a populat, încât devenise neîncăpătoare, înființându-se mai multe posturi, ajungându-le pe cele grecești, care erau bine organizate, fiind vechi de sute de ani. Acestea făceau propagandă cu tot felul de piedici și calomnii, că am fi papistași, că primim bani de la papă, neavând biserică și că ne închinăm ca papistași și altele multe, ducând lumea în eroare, pentru că se temeau de români....

Spre nenorocire a venit războiul balcanic din 1913, când Macedonia a fost dezmembrată. Astfel că sârbii, greci, bulgari și albanezi care au pus mâna pe frumoasa noastră Macedonie n-au mai tolerat școlile și bisericile românești. Din această cauză au fost nevoiți atunci să se expatrieze, venind în țara-mumă, unde credeau că vor fi primiți și îmbrățișați de frați, așa cum au văzut ei la greci, care i-au primit pe conaționali lor frați expatriați din Turcia (de când cu schimbul populație între aceste două țări) și care mulți dintre ei nici că cunoșteau limba greacă, ci vorbeau și se purtau turcește.... Frații noștri nu numai că nu ne-au primit cu bine și dragostea frățescă, ba din contră că coloniștii macedoromâni au fost chiar prigionii de către autorități, sub diferite pretexte politice. În același timp erau persecutați și de populația băștinașă, care a luat exemplu de la autorități.

Nici până azi n-au fost împrăprietăriți și stabiliți acești expropiați de avutul lor... Ai noștri în loc să ia exemplu și să-i imite pe vecinii noștri, au târăganit înființând comisariate și para-comisariate cu posturi, cu o pleiadă de funcționari gras plătiți, în dauna țării și a coloniștilor, care au fost speculați și persecutați.

Poate că acum, cu actualul regim democratic, se va îmbunătăți și soarta coloniștilor macedoneni. Căci nu vrem decât binele țării noastre mume și al fraților noștri din regat, care de-abia de acuma au început să ne cunoască, când am venit cu ei în contact mai apropiat, în vechea Dobroge, convingându-se că suntem oameni de ordine, buni români și cetățeni, luptând și făcându-ne datoria către patrie, cu toată dragostea și cu patriotism, atunci când patria ne-a chemat ca s-o apărăm, în ciuda celorlalte neamuri străine de care am fost bârfiți, înfățișându-ne ca pe niște elemente rele. Mulți frați de-ai noștri care încă nu ne cunoscuseră bine, aplecau urechea și luau de bune toate calomniile bârfitorilor străini, care aveau interes să ne dezbine, ca apoi să pescuiască în apă tulbure, pentru că ei prevăd că macedoneni sunt economi, îndemânateci la comerț și în toate, nu sunt bețivi și imorali, ducând o viață morală și patriarhală. De ei se tem bârfitorii, că acuma sau mai târziu le vor lua locul, așa cum a fost în Cadrilater, că în scurt timp au romanizat acolo aproape tot comerțul în binele nostru și al țării....

Eu m-am căsătorit în 1899, la Canara - Ovidiu, fiind încă militar călărăș cu schimbul în Contingentul nr. 1898, Regimentul 19 Călărăși - Constanța. M-am căsătorit cu Vasilichia Sterie Altiparmac, originară din Târnova, veniți în țară odată cu mine în anul 1890. Familia Altiparmac

erau stabiliți la Popești, jud. Râmnicu Sărat. Din Popești am luat-o pe soția mea Vasilichia. Am cu ea patru copii, pe Mița, Zoe, Petrișor și Ionel. Soția mea a încetat din viață, în anul 1908, din cauza unei pneumonii. M-am recăsătorit în același an, 1908, în Târnova, cu Catina Tache Dumitru Sarafu din Bitolia și am cu ea două fete, pe Anastasia și Elenuța.

Poate că vă veți întreba de ce toți aceștia ai noștri au plecat din comuna natală Târnova și din Bitolia, la Salonic și Florina. Cauza este că locurile noastre au rămas sub sârbi din timpul războiului balcanic din 1913 și cum sârbii sunt foarte șovini n-au mai permis alte școli, decât numai în limba lor sârbească. La fel au procedat și cu bisericile. Din cauza asta au emigrat parte în Grecia (Macedonia grecească), unde școlile și bisericile au fost în parte tolerate și respectate de greci. Dar majoritatea au venit în patria mamă, România. Părinții mei au murit la Canara, mama la 4 decembrie 1908, iar tata la 22 decembrie 1927, în etate de 82 de ani.

După stabilirea în satul Canara, unde acum aveam proprietăți, tatăl meu a fost primul român ce s-a stabilit cu frații lui Lazăr și Tache în acest sat și a fost numit primar în anul 1883 și a continuat să funcționeze mai mulți ani, în mai multe rânduri.

În anul 1884-1886 s-au făcut colonizarea în masă a românilor din județele Brăila și Râmnicu Sărat în Canara. La sosirea lor pe aceste meleaguri, drumurile erau de pământ, șosea nefiind nicăierea. Prima șosea Constanța-Tulcea s-a lucrat în anii 1882 și s-a terminat în anul 1885. La 1882, când a început lucrarea șoselei, a fost dată în porțiuni la mai mulți antreprenori. Una din aceste porțiuni de 10 kilometri Constanța-Canara a fost luată de tatăl meu, în tovărășie cu antreprenorul Cosma Dusi din Constanța, care a început lucrarea de la Constanța înspre Canara, iar tata de la Canara înspre Constanța. Având mai mulți lucrători a trebuit ca tata cu frații lui laolaltă să înființeze o cantină și cu toate cele trebuincioase. Așadar când a venit în Canara, Comisia de împrumutării a găsit pe tata cu frații lui aici în Canara, unde au fost și împrumutăriți. Din amintirile mele, comuna se numea Palas și se compunea din satele Canara, Palas, Anadolchioi, și cătunul Horoslar (azi satul Cocoș).

Reședința comunei până în anul 1884 a fost la Anadolchioi. În urma unui incendiu care a distrus localul primăriei cu toată arhiva, reședința s-a mutat în Canara, în urma stăruinței tatălui meu care era primar în Canara.... Incendiul a fost provocat de notarul localității pentru a-și ascunde fraudele comise. Notarul în chestiune se numea Pandeli, un tânăr prezentabil și inteligent, spunea tata, însă cu apucături rele, plăcându-i vinul, muzica și femeile. Fiind și casierul comunal probabil sustrăsese bani din casa comunală și ca să scape de control a găsit cu cale să-i dea foc primăriei, care era o casă veche turcească, acoperită cu stuf. Casa a ars cu arhivă cu tot. Tata fiind primar a fost anunțat de un trimis călare la Canara.... S-a dus imediat la fața locului și după cercetări, bănuielile și indiciile au căzut asupra notarului. S-a constatat că el era autorul incendiului și spunea tata că pe lângă actele dresate i-a aplicat și ... o bătaie soră cu moartea. A fost judecat și condamnat la mulți ani închisoare, spre marea satisfacție a lui conu Mihalache (Kogălniceanu), care aflase de bătaia primită de acesta de la primar.

În anul 1893 a început exploatarea carierelor de piatră din satul Canara, care a servit la construcția portului Constanța, după inițiativa marelui rege Carol I. Construcția portului a fost încredințată și începută de o mare firmă franceză „Compani Hallier”.... Lucrarea a început cu mare activitate, făcându-se și linia de cale ferată Port-Carieră, cu lucrători străini, ciuplitori de piatră și mineri italieni, francezi și de alte neamuri (românii noștri pe atunci nu prea se băgau la piatră). Lucrarea era condusă de către tehnicieni francezi, ingineri și supraveghetori, care lucrau ziua și noaptea, cu peste 1000 de lucrători, având o cantină mare și spațioasă, unde luau masa cu sutele de lucrători. Antreprenorul cantinei era Iancu Giovanni, grec din Constanța, fiul lui Dumitru Giovanni, care avea „Fabrica Veche”. Aveau firma lor frații Giovanni, unde se fabrica pe atunci renumita *Mastiha de Hio*. Tânărul Iancu Giovanni studiase și la Paris, deci cunoștea bine limba franceză. Era bine organizată această cantină unde luau masa și ingineri francezi și italieni, având bucătari și bucătărese italiene, care le gădeau mâncările lor specifice.

Eu eram furnizorul de pâine pentru cantină. Luau zilnic 500-600 pâini, din care 200-300

franzele albe, jimble pentru francezi și italieni care consumau numai jimblă. La Canara pe atunci era un mare trafic, se înființaseră vreo douăsprezece cârciune și restaurante în sat, trei măcelării care tăiau zilnic mai multe vite mari, patru-cinci cafenele, trei frezerii, mai multe cizmării și câteva băcănii. Pe lângă brutăria noastră s-au mai făcut încă două. Toate astea au mers bine până în anul de mare secetă generală din țară, 1899, când această lucrare a stagnat, încetând și plățile care le făcea regulat la două săptămâni. La urmă a întârziat, adică au așteptat șase săptămâni. Negustori care dădeau lucrătorilor pe credit până la plată, de dată asta a trebuit să-i întrețină șase-șapte săptămâni, când negustorii au încetat cu întreținerea lucrătorilor.... Au rămas în Canara numai vechi băștinași negustori care erau proprietari, cum am fost noi care aveam făcute camere (case) speciale pentru lucrători, cu peste 30 de încăperi închiriate la aproape 200 lucrători italieni și muntenegreni, pe care le dădeam pe credit până la plată. Am pierdut și noi 600 poli, 12.000 lei. Pe atunci această sumă reprezenta o avere, noi însă aveam și alte resurse, fiind plugari și proprietari de oi și vite....

În anul 1925 s-a construit canalul dintre Sutghiol și lacul Tașaul, în urma inițiativei și stăruinței domnului Nicolae Cergău, care a fost mulți ani primar în comuna Cicărei (Sebioara) cu cele trei sate care se află în jurul lacului Tașaul: Carachioi (Năvodari), Tașaul (Piatra) și Palasul Mic. Canalul este făcut din tuburi de ciment hidraulic, cu un diametru de circa 1 metru, care curge din Sutghiol în lacul Tașaul. Sutghiolul era mai sus cu aproape doi metri și alimenta lacul Tașaul cu apă dulce, spre avantajul celor patru sate. Lacul cu apă sălcie cum era a devenit apă dulce, unde acum adapă cirezile de vite și turmele de oi și udă grădinile de zarzavat cu apă dulce.

După această operă, văzându-se foloasele aduse de acest canal, din inițiativa răposatului Călinescu, care era revizor al pescăriilor statului, s-a făcut și un al doilea canal de la Sutghiol la lacul mic Tăbăcărie, lângă Anadolchioi, un canal simplu, săpat (un șanț) unde s-a format un pârâu care curge din ghiol în lacul Tăbăcărie, care și el din sărat cum era a devenit dulce, luând ființă în jurul lui grădini de zarzavat. Acum lacul se varsă în mare, fiind și el mai sus ca marea, precum și ghiolul este mai sus ca lacul mic pe care i-l alimentează cu apă dulce. Ca și în lacul Tașaul s-au înmulțit peștișori care se stricoară prin canal din Sutghiol, care are numeroase și mari izvoare de apă. Cel mai important izvor este acela de la Caragea-Dermen (Moara lui Caragea), unde acum s-a construit uzina de apă, de unde se alimentează orașul Constanța cu apă potabilă. Aici pe vremuri era o moară (pe care am apucat-o și eu) cu o piatră care se afla la malul ghiolului, unde se varsă acest pârâu... care pune în mișcare moara lui Caragea. Proprietar era Iosif Toma, unchiul lui Avram din Rasova (de origine albanez), care a fost vândută cu tot terenul de 14 hectare comunei Constanța.

.... Canara, numit după stâncile de piatră ce se află la marginea satului și care stânci se numesc în turcește canara, (a primit) de Ovidiu, probabil de la insula lui Ovidiu, unde se zice că Ovidius ar fi locuit când a fost exilat pe aceste meleaguri, pustii și sălbatece.... De la debarcaderul insulei și până în mijloc, unde se afla căsuța și cei 4 stejari bătrâni, era o alee plantată cu viță urcătoare de coarnă pe ambele părți și cu trandafiri roșii și albi pentru dulceață.... Kiose Memet fiind bun prieten cu tata ne aducea în fiecare an trandafir pentru dulceață și struguri de coarnă. Era o frumusețe, iar de îndată ce puneai piciorul pe insulă credeai că te afli într-un parc bine îngrijit. Ce jena era numărul mare de tot felul de păsări, și mai cu osebire ciori, ... pe care turcul Memet nu le suferea și aducea băieți din sat să le strice cuiburile în fiecare primăvară, având milă să le ucidă (împuște).

Insula era des vizitată de constănțeni și unde se făcea mari petreceri mai cu seamă la Sfântul Gheorghe și 1 Mai. Mai era vizitată și de mulți turiști străini care veneau la băi de mare, mergeau prin Palas și Canara cu bărcile pescărești și mai târziu, când au luat ființă băile de la Mamaia, venea direct de la băi cu bărcile care se aflau acolo, anume pentru excursie pe lacul Sutghiol. În anul 1903 a fost vizitată și de regina Elisabeta, însoțită fiind de doamna de onoare și de o mică suită, atașat fiind pe lângă regină căpitanul Mihuță din Marina Regală, aromân-

macedonean din Mețova (Pind), un bărbat cam de 30-35 de ani chipeș și isteț, poliglot, cu o cultură aleasă, făcându-și studiile în străinătate, în Franța și Germania, bun prieten al meu. Fiind prieten cu căpitanul meu Dăscălescu din Regimentul 9 Călărași, am fost și eu bine văzut de căpitanul meu Dăscălescu. Se trăgea dintr-o mare familie de celnici (mari crescători de oi și vite) cu bun renume în Macedonia, Epir și Thesalia unde se ducea iarna cu oile și vitele la iernat.

Ca subprefect al plășei Constanța era Zadic, care venise în Canara cu o zi înainte, ca să pregătească și să ia măsurile de rigoare pentru primirea reginei. În unire cu inginerul Constantinescu din cariera statului, a D.P.M Constanța, s-a improvisat un mic, dar frumos debarcader chiar în fața caselor noastre.... S-a nivelat drumul făcându-se o mică și dreaptă șosea, cu lucrători de la carieră, fiind așternută cu deșeu și povazuată cu drapele tricolore. La debarcader, la ghiol era așteptată de patru bărci de la marina regală, venită special din portul Constanța, de pe nava școală bricul Mircea, cu marinari aleși și bine echipați.

Regina a coborât din trenul de pe linia Constanța - Port – Cariera Canara. Eu eram ajutor de primar. Primar era Fătu, însă fiind bolnav, eu înlocuiam pe primar. Eu eram deabia ales, tânăr fără experiență, abia eliberat din armată, sub prefectul Zadic (pretorul cum se numește azi) care venise din ajun, m-a îndrumat și învățându-mă cum trebuie să mă prezint Reginei și s-o întâmpin cu tradiționala pâine și sare, fiind încis cu eșarfa tricoloră de primar.

La debarcader erau înșirați pe o parte elevii școlii, învățător fiind Cristea Tunaru, iar pe cealaltă parte era Hogeia Abit Memetcea cu elevii lui tătari și multă lume, populație, mai cu seamă femei românce și tătare. La coborârea din tren, regina a fost aclamată cu urale de către populație și cu imnul regal, cântat de școlari. Eu am întâmpinat-o cu tradiționala pâine cu sare pe o tavă frumoasă de argint, împrumutată de la nașul meu, marele proprietar Ioniță Dumitrescu din Palas, urându-i bun venit, spre marea mulțumire a lui Zadic (subprefectul) că nu l-am dat de rușine (fiind un om foarte protocolar).

Imediat după mine a întâmpinat-o pe regină și soția mea Vasilichia, cu un frumos buchet de flori, aplecându-se și sărutându-i mâna, urându-i bun venit. Ca amintire i-a oferit reginei o cămașe de borangic lucrată artistic, cu mătasa produsă în stil macedonesc și cu o pereche de ciorapi specific macedonești. Regina le-a primit bucuroasă mulțumindu-i și întrebând-o: „Sunt lucrate de dumneata?” I-a răspuns: „Majestate, cămașa este lucrată de mine, iar ciorapii de mama mea în Macedonia, acesta este portul româncelor macedonene!” „Cum, dumneata ești macedoneană?” „Da, Majestate!” A mai întrebat: „Ești domnișoară ?” „Sunt căsătorită Majestate, chiar dânsul, primarul este soțul meu” arătându-mă cu mâna, eu fiind aproape. Regina întinzându-mi mâna, eu aplecându-mă cu respect, sărutându-i mâna. Spunând regina că: „Mă bucură că pot întâlni în Dobrogea o pereche de tineri macedoneni așa de potriviți”, zâmbind și mângâind-o pe Vasilichia pe obraz (eu aveam 26 de ani, iar soția 21 de ani) și spunându-i căpitanului Mihuță, care o însoțea de aproape, să noteze numele nostru. “Da, Majestate!, a spus căpitanul Mihuță zâmbind, îmi este cunoscută familia Gheorghiu, fiind compatrioți mei, căci și eu sunt de la Pind”. Probabil că l-a mișcat înfățișarea noastră, rămânând mulțumit. De altfel, asta este o caracteristică al macedonenilor, ca la ori ocazie să-și afirme originea, de care erau mândri.

La insulă am însoțit-o și noi, cu subprefectul și inginerii din carieră. Aici a întâmpinat-o pe regină administratorul pescăriilor statului, unde pregătise un ospăț cu tradiționala ciorbă de pește pescărească și crap la proțap, icre negre și știucă, fiind un timp splendid de luna mai, sub stejarul cel bătrân. Aci s-a fotografiat Carmen Sylva, rezemată de bătrânul stejar, apoi invitându-ne și pe noi toți ca să pozăm împreună, în grupul din jurul ei, mie făcându-mi semn cu mâna să trec lângă ea. Căpitanul Mihuță a avut grijă dându-ne și nouă câte o fotografie pe care am păstrat-o cu sfințenie până la refugiul din războiul 1916-1918, când mi s-a pierdut spre marea noastră mâhnire, căci o păstram ca o mare și frumoasă amintire. După masă s-a înapoiat la tren, unde aștepta iar lume multă, petrecând-o și aclamând-o cu urale, lăsându-i bunei, veselei și frumoasei noastre regine o impresie frumoasă. Deși au trecut de atunci mai mult de 40 de ani,

populația și copiii cei mai mari și acum își amintesc de acel eveniment.

După războiul din anul 1916-1918, nu știu anul, a fost vizitată insula și de către regina Maria și prințul Nicolae, incognito, cu bărcile pescărești. Insula însă de acum nu mai avea farmecul acela din timpul reginei Elisabeta, când a fost vizitată, pentru că pe timpul războiului 1916-1918 a fost rău defrișată frumoasa pădure de stejari. Azi este părăginită, nu mai are nici un arbore, afară de câteva sălcioare la marginea apei, fiind transformată în grădină de zarzavat, arondată de primăria municipiului Constanța care a cumpărat-o de la Movilă sau mai bine zis a expropriat-o. Avea comuna Constanța planuri mari, vrând să facă acolo un frumos cazino în legătură cu cel de la Băile Mamaia. Venind însă actualele evenimente s-a abandonat acest plan.

În anul 1911 s-a construit o casă de rugăciune din inițiativa tatălui meu Petru Gheorghiu, Ștefan Basarab, P. Cojocaru și alții, iar primul preot al bisericii a fost ieromonahul Ioanichie. În anul 1937 s-a pus fundația bisericii din satul Ovidiu din inițiativa și cu stăruința tânărului nostru preot Ion Turcu. Pentru construirea bisericii, după planul bisericii din Buftea, de lângă București, biserică mare și frumoasă, s-a ridicat această lucrare până la soclu, însă venind timpuri nepreelnice și cu deosebire războiul, s-a întrerupt lucrarea, până la revenirea timpurilor mai bune.

În anul 1906 s-a construit localul de școală primară din Canara. Primar al comunei Palas eram eu, iar tatăl meu Petru Gheorghiu era președinte al Comitetului de construcție al școlii, prefect fiind Scarlat Vârnav, care a dat concurs și ajutor bănesc la construirea primului local de școală din Canara. În anul 1922 s-a construit și a doua aripă (clasă), primar fiind Ghiță Belcin.

Comuna Palas sub primariatul lui Fătu, care fusese mai mulți ani polițaiul orașului Medgidia, era bine organizată, cu casier comunal special, cu secretari telefoniști la Canara și Anadolchiori, cu gardieni publici în fiecare sat, echipați ca și cei din Constanța, doisprezece la Anadolchiori, șase la Canara și patru la Palas având și comandantul lor care îi inspecta des călare la Canara și Palas, și care mai dădea și prin Horostar (Cocoș). Pe atunci nefiind jandarmi rurali, poliția o făcea primarul cu ajutorul de primar și notarul care dresau actele de contravenție. Primăria își avea mijloacele propriie de transport, o trăsură cu doi cai și o căruță cu un cal, echipaje bine întreținute, cu care se făceau deplasările în interes de serviciu, fără să fie nevoiți să apeleze la angajările locuitorilor, trăsura fiind la dispoziția funcționarilor comunali, în special a casierului comunal....

Și așa cu trudă și osteneală unui bătrân pe răbojul vieții căruia nu sunt mai puțin de 71 creștături, am terminat această lucrare care să fie un bun îndreptar, atât pentru urmașii mei cât și pentru cei care, din dragoste ar căuta ca să se ocupe de trecutul comunei Canara. Fiind sigur că din toți bătrânii decedați nu s-au gândit nici unul să scrie și să lase ceva despre trecutul acestui sat. Cititori acestor pagini să nu fie atât de pretențioși în nerespectarea regulilor de scris și mai cu seamă a ortografiei, căci împrejurările grele prin care am trecut eu și familia mea nu mi-au dat posibilitatea să urmez mai mult decât patru clase primare, învățate în comuna Târnova de lângă Bitolia, la școala română care a luat ființă în anul 1864.... unde a învățat și mama mea, fiind dintre primii elevi la deschiderea ei”.

Cu aceste cuvinte, George P. Gheorghiu și-a încheiat jurnalul pe care l-a lăsat nepoților săi, pentru a nu-și uita locurile de origine și vremurile pe care le-au trăit înaintașii lor. Istoria românilor din sudul Dunării este impresionantă, o continuă luptă pentru păstrarea identității culturale, a limbii și tradițiilor religioase. Secolul al XIX-lea a fost și pentru această populație uitată o perioadă de redeșteptare națională. Aflați sub stăpânirea Imperiului otoman, aromânii au început să solicite autorităților dreptul de a-și folosi limba proprie în școli și biserici. Acțiunile lor s-au lovit de refuzul grecilor, sârbilor și bulgarilor. Cu mari greutate, în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea, au început să fie înființate primele școli și biserici românești din sudul Dunării. Statul român s-a implicat major în susținerea politică și culturală a vlahilor, în special prin ajutoarele financiare oferite preoților și învățătorilor. Persecuțiile îndurate o parte dintre aromâni au emigrat în Dobrogea. O asemenea familie a fost cea a lui Petre Gheorghiu

care s-a stabilit în orașul Ovidiu. George P. Gheorghiu, s-a născut în anul 1874, în comuna Târnova-Bitolia (Macedonia) și a reușit să-și scrie memoriile în aprilie 1945. A murit în iunie 1945, fiind înmormântat în cimitirul orașului Ovidiu. Manuscrisul împreună cu datele biografice ale autorului le-am primit din partea doamnei Viorica Anghel, una dintre nepoatele acestuia.

BIBLIOGRAPHY

1. Berciu-Drăghicescu, Adina, Petre, Maria, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, Editura Universității din București, București, 2004.
2. Coman, Virgil, „Considerații privind meglenoromânii în timpul Primului Război Mondial și în perioada imediat următoare”, în *Analele Dobrogei*, Anul IX, 2006-2008, Constanța, pp. 201-210.
3. Demeter Peyfuss, Max, *Chestiunea aromânească*, Edit. Enciclopedică, București, 1994.
4. Petcu, Adrian Nicolae, „Viața religioasă a românilor din Balcani”, în *Autocefalie și comuniune*, Edit. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, pp. 512-553.
5. Săsăujan, Mihai, „Aspecte ale vieții culturale și bisericești la aromânii din sudul Dunării în secolul al XIX-lea”, în *Revista Teologică*, nr. 4, 1995, pp. 64-80.
6. Zbucnea, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică*, Edit. Biblioteca Bucureștilor, București, 1999.